

"אדם ממקום כפרתו נברא"

מאיר סייג

"וייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה, ויפח באפיו נשמת חיים, ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית, ב, ז). בפסוק זה מגלה התורה כי האדמה ממנה נוצר האדם אינה אדמה סתמית, אלא, האדם נוצר "עפר מן האדמה" - אדמה מסויימת; מאיזו אדמה נברא האדם ובמה ייחודה? אומרים חז"ל במדרש הגדול:

"מן האדמה - מן הברור שבאדמה בראו, מן החביב שבאדמה בראו, מן המעולה שבאדמה בראו, מסלתה של אדמה בראו, ממקום עבודה בראו, ממקום כפרה בראו, ואיזה? זה הר המוריה. ממקום המזבח בראו, כתיב: עפר מן האדמה, וכתיב: מזבח אדמה (שמות כ, כד). אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא וכיוון שעמד על רגליו בנה מזבח באותו מקום והקריב עליו פר לעולה, שנא': ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס (תהילים סט, לב)".

ולא רק אדם הראשון הקריב באותו מקום, אלא כותב הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ב ה"א:

"ומסורת ביד הכל, שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה, הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק. והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התיבה. והוא המזבח שהקריבו עליו קין והבל. ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא. ומשם נברא. אמרו חכמים: אדם ממקום כפרתו נברא".

ויש לשאול, מדוע דוק מעפר זה נברא האדם, ומה הסיבה לכך שגדולי הדורות שהזכיר הרמב"ם בנו מזבחותיהם דוק במקום זה, ומדוע ציווה ה' לבנות לו בית עולמים דוקא שם. שורש התשובה לשאלות אלו טמון בדברי המדרש רבה (בראשית, יד, ח): "אמר הקב"ה אני בורא אותי ממקום כפרתו והלואי יעמוד". ובלשון רש"י (בראשית ב, ז): "הלואי תהא לו אדמה כפרה ויוכל לעמוד". ומסביר המהר"ל

(גור אריה על רשי הנ"ל) שעצם העובדה שהאדם נברא מאדמה זו שעליה נבנה המזבח היא היא המאפשרת את הכפרה, שהרי ידוע שהמזבח נבנה במקום אבן השתיה, הוא המקום שממנו הושתת העולם, והוא אמצע מקום ישוב הארץ. וא"כ אותו מקום הוא בין הקצוות, ולימדונו חז"ל שהדרך האמצעית היא דרך ה', ובדרך זו על האדם ללכת (כמבואר באריכות בשמונה פרקים לרמב"ם), ולכן נבחר המקום הזה לבניית המזבח ובית המקדש - מקום עבודת ה', כי ה' מתגלה באמצע, כיוון שהאמצע שייך לכל באותה מידה והוא כולל את הכל, כדוגמת מרכז המעגל שהוא הנקודה היחידה במעגל השייכת לכל הנקודות שבהיקף באותה מידה. החטא הוא נטיה אל אחד הקצוות ולכן לקח הבורא את הצד החומרי שבאדם ממקום המזבח שהוא לגמרי באמצע העולם, שאם יחטא וייטה לאחד הקצוות יוכל בנקל לשוב לאמצע שהרי האמצע טבעו. ומסיים המהר"ל את פירושו בזה הלשון: "משל מי שהוא בעצמו יפה וטהור אם קבל זוהמה ושום דבר מגונה בנקל יוכל להתכבס, אבל אם היה הדבר מזוהם בעצמו ומגונה, נכנס אז הזוהמה בו. וזהו שאמרו רז"ל, כי ברא את האדם מן המזבח כדי שיהיה לו כפרה, פי' הסרת הזוהמה, ודבר נפלא הוא מאד מאד אין גורם זה שבראו ממקום המזבח שיהיה לו כפרה ועיין עוד". (מכיוון שבתחילת דבריו כתב: "ויש לך לדעת כי העניין מסתרי תורה", יקשה עלינו העיון הנוסף).

מן המקורות לעיל וממקורות נוספים בחז"ל (ירושלמי נזיר פ"ז ה"ב, סדר אליהו זוטא פ"ב, שוחר טוב צב) מבואר שאדם ממקום כפרתו נברא; אך בפרקי רבי אליעזר (פרק יב) כתוב שהעפר שממנו נברא האדם נצבר מארבע כנפות הארץ:

"התחיל לקבץ עפרו של אדם הראשון מארבע כנפות הארץ... ולמה כנס את עפרו מארבע פינות העולם? אלא אמר הקב"ה, אם בא אדם ממזרח למערב או בכל מקום שילך ובא קצו להפטר מן העולם, שלא תאמר הארץ שבאותו מקום: אין עפר גופך משלי ואיני מקבלת אותך חזור למקום שנבראת משם, אלא ללמדך שכל מקום שילך אדם ובא קיצו להפטר מן העולם משם הוא עפר גופו ולשם הוא חוזר".

וכן הם דברי רבי מאיר בגמ' סנהדרין לח ע"א: "תניא היה רבי מאיר אומר אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו, שנא': גלמי ראו

עיניך (דה"ב טז). אלא ששם כתב המהרש"א טעם אחר לבריאת האדם מעפר שנצבר מכל העולם: "מבואר שכל העולם נברא בשבילו כמ"ש לעיל וע"כ בראו מכל העולם והשליטו על הכל כ"ש: הכל שמה תחת רגליו". אחרי בריאת אדם וחוה ברכם הבורא: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ", (בראשית א, כח). וכדי שתחול הברכה על האדם ותהיה לו היכולת לשלוט על כל העולם כולו, הוצרך הבורא להטביע בו כושר הסתגלות והשרדות בכל אתר ואתר. תכונות אלו הוטבעו באדם ע"י בריאתו מעפר שהוצבר מכל העולם, ובזה השתייך האדם לכל העולם כולו. וייחודו של האדם אכן מתגלה בכך, שלעומת בעלי חיים או צמחים הקשורים בד"כ למקום גידולם הטבעי והניתוק ממנו מפריע למהלך חייהם התקין, יכול האדם לשנות את מקומו ולהמשיך להתקיים כמעט ללא קושי.

המהר"ל בחידושי אגדות לסנהדרין לט, מזכיר שני טעמים

נוספים:

"והאדם הראשון בעבור שהיה כללי ולכך היה נברא מכל העולם, ועוד שהרי האדם הזה יש בו שכל הנבדל ואין השכל הוא חלק לכך הנושא שלו שהוא הגוף ג"כ צריך שיהיה כללי ולכך מכל האדמה נברא. והבן זה".

לכאורה שתי שיטות בחז"ל ביחס לעפר ממנו נברא האדם; לפי האחת נברא האדם מעפר שהוצבר מכל העולם, ולפי האחרת מן העפר שעליו נבנה המזבח. האמנם מחלוקת? איתא בגמ' סנהדרין לח: "אמר רב אושעיא משמיה דרב, אדם הראשון גופו מבבל וראשו מארץ ישראל ואבריו משאר ארצות".

על פי דברים אלה נראה שאין מחלוקת, ואפשר לפרש שחלק מן המקורות מדבר על בריאת ראשו של האדם והאחרים על בריאת גופו. אלא שתירוץ זה אינו מתיישב עם סתמיות הלשון של המקורות המדברת על האדם ככלל, בלי להתייחס דוקא לחלק זה או אחר ממנו. ונראה שדברי המהר"ל בגור אריה (ב, ז) מיישבים את הסתירה בין המקורות: "וי"ל שמקום המזבח יסוד של כל העולם וממנו נמשך כל העולם וכאילו מכל העפר נברא, כי מקום המזבח כמו כלל העולם, שכן דרשו: מציון מכלל יופי, מציון נשתכלל העולם".

כיוון שמקום המזבח הוא תמצית כל העולם כולו, ממילא כשנברא האדם מעפר זה הוא נברא מעפר כל העולם כולו. וא"כ אין מחלוקת ולכ"ע אדם ממקום כפרתו נברא.

לימדונו חז"ל שהאדם נברא מאדמת הר המוריה ובאותו מעמד ובאותו מקום נפח הקב"ה באפיו נשמת חיים. יסוד זה רמז הקב"ה לאברהם אבינו כשציווה "קח נא את בנך... ולך לך אל ארץ המוריה" (בראשית כב ב). דיש לשאול מה מקומה של המילה "לך" בפסוק, מה היה חסר הכתוב אילו נאמר רק: ולך אל ארץ המוריה. שאלה זו מחריפה לנוכח העובדה שבפעם השניה מתוך שלוש הפעמים בהן מופיע בתנ"ך השם "הר המוריה" - הוא מוזכר שוב במטבע לשון דומה: "אלך לי אל הר המור" (שה"ש ד ו). מסביר הכלי יקר (בראשית יב א, ושם כב ב), שכאן הקב"ה רומז לאברהם על מהותו של הר המוריה כהר שבו מתחברים עליונים ותחתונים, שמים וארץ, מקום שבו נברא האדם: מעפרו נוצר גופו ושם ננפחה בו נשמתו. לכן נאמר לאברהם "לך לך" כי כשהאדם הולך למקום הזה, הוא הולך לעצמותו, לכור מחצבתו, למקום שבו גופו ונשמתו נעשו חטיבה אחת. וכך גם ביחס לפסוק משיר השירים: "אלך לי אל הר המור".

מקום זה מתגלה כמקום חיבור בין שמים לארץ, בין רוח לגשם, גם ליעקב: "ויפגע במקום... וילן שם כי בא השמש" (בראשית כח יא), וברש"י שם:

"ויפגע במקום - לא הזכיר הכתוב באיזה מקום, אלא במקום הנזכר במקום אחר, הוא הר המוריה שנאמר בו: וירא את המקום מרחוק".

וזהו גם תוכן חלומו של יעקב (בראשית כח, יב-יג):

"ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלוקים עולים ויורדים בו. והנה ה' ניצב עליו... ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. וירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלוקים וזה שער השמים".

זהו שער השמים שדרכו יורדות הנשמות באמצעות אותו סולם רוחני וננפחות בגופות. זהו השער שדרכו עולות תפילותיהם וקרבתותיהם של

ישראל. המקום בו מתקשרים שמים וארץ.

על מהותו של הר המוריה אפשר ללמוד גם משמו, בתנחומא ישן וירא מה: "רבי שמעון בן יוחאי אומר מהו מוריה, מקום מורה מכוון נגד בית המקדש של מעלה, שנאמר: מכוון לשבתך..."

הכלי יקר כותב (בראשית כב ב):

"ובמילת מוריה נראה י-ה מיותר, שהרי נאמר: אלך לי אל הר המזר; לפי ששם מקום אבן השתיה אשר ממנה הושתתו שני העולמות שנבראו בשם י-ה, כי שם שער השמים. ושם נשלם הזיווג בין הקב"ה לישראל כדיבוק בעל באשתו אשר שם י-ה מתווך ביניהם. ויעיד עליו רעו ט"ו מעלות שהיו מן עזרת אנשים לעזרת נשים כמספר י-ה..."

על הפסוק "כי בי-ה ה' צור עולמים" (ישעיהו כו) דורשים חז"ל (מנחות פט ע"ב) שהקב"ה יצר את שני העולמות בשם י-ה, באות י' יצר את העוה"ב ובאות ה' יצר את העוה"ז. כיוון שמקום זה הוא מקום החיבור של שני העולמות מופיע שם י-ה בשם המקום: מוריה. אדם נברא ממקום החיבור בין עליונים לתחתונים, ושם גם מקום כפרתו; בחטאיו פוגם האדם בחיבור זה ועל כן במקום החיבור מוטל עליו גם לתקן את הניתוק שיצר, לחזק ולהגדיל את הקרבה והחיבור.